

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**جایگاه روان‌شناسی اسلامی در
ایران و جهان (با تأکید بر مشاوره
اسلامی)**

حجت الاسلام دکتر مسعود آذربایجانی

مدرسه علمیه عالی نواب

فهرست مطالب

مقدمه.....	۵
فصل اول: سیر مطالب.....	۷
تعریف مفاهیم.....	۸
هدف.....	۹
تأثیرات دین بر روان‌شناسی.....	۱۰
توجه به فعالیت‌های علمی در روان‌شناسی اسلامی.....	۱۱
فصل دوم: تاریخچه روان‌شناسی.....	۱۴
پیش‌گامان روان‌شناسی اسلامی.....	۱۵
دوره معاصر.....	۱۸
آثار علمی.....	۲۱
فصل سوم: چالش‌ها و چشم‌انداز.....	۲۶
چالش‌ها و محدودیت‌ها.....	۲۷
چشم‌انداز آینده در روان‌شناسی اسلامی.....	۲۸
فصل چهارم: روان‌شناسی اسلامی در جهان.....	۳۰
مرور چند گزارش.....	۳۱
فعالیت‌های مسلمانان در روان‌شناسی اسلامی.....	۳۲
چند نکته.....	۳۹
فصل پنجم: سؤالات.....	۴۲
مقایسه دو کتاب و روش‌شناسی در تعامل با تراث.....	۴۳
اجتهاد و روان‌شناسی.....	۴۵
انتخاب گرایش یا اکتفا به بحث‌های عمومی.....	۵۰
فقه و اصول اختصاصی روان‌شناسی.....	۵۱
قسمت پایانی.....	۵۴

مقدمه

خیرمقدم عرض می‌کنم خدمت استاد بزرگوار جناب حاج‌آقای آذربایجانی که قدم رنجه فرمودند و در جمع ما طلاب مشهدی حاضر شدند و خیرمقدم می‌گویم به دوستان حاضر در جلسه و همچنین فضای مجازی. انشالله که امروز بتوانیم بحث‌های مبنایی و مفیدی را از محضر استاد استفاده کنیم و انشالله از مباحث علمی ایشان بهره‌مند بشویم.

کم‌وبیش احتمالاً دوستان نام استاد آذربایجانی را شنیدند و از آثار و تألیفاتشان استفاده کردند؛ اما به‌صورت خیلی خلاصه بخواهم عرض کنم، دوستان حتماً در کانال مدرسه نواب بعضی از آثار استاد را دیدند و ملاحظه کردند؛ اما به‌صورت اجمال بخواهیم بگوییم، استاد در حوزه‌های مرتبط با روان‌شناسی اسلامی الحمدلله توفیقاتشان فراوان بوده و آثار متعددی را چه به‌صورت شخصی و چه با همکاری بعضی از اساتید در پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تولید کردند. من این ترم توفیق داشتم که کتاب روان‌شناسی دین شما را برای دانشجویانمان تدریس می‌کردم و از عمق مباحث استفاده کردم. خیلی بهره‌مند شدم و مشتاق شدم حضور حضرت‌عالی را هم درک کنم و از فرمایشاتتان پیرامون... بحث روان‌شناسی اسلامی که بحث غریبی است و در مجامع دانشگاهی هجمه‌ها به آن هست و مقاومتی را می‌بینیم. در ضمن اینکه مباحثتان را می‌فرمایید، یکی از خواہش‌هایی که حقیر دارم این است که در مورد چالش‌های روان‌شناسی اسلامی هم اشاراتی را بفرمایید.

نکته دومی که به نمایندگی جمع عرض می‌کنم و درخواست دارم، بفرمایید که ما چطور می‌توانیم در حوزه خراسان، که این مدرسه اولین مدرسه‌ای است که رشته مشاوره با رویکرد اسلامی دارد، چطور بتوانیم بحث روان‌شناسی اسلامی و مشاوره دینی را به‌صورت خاص یک هویتی را در این جریان شکل بدهیم، چطور از آن دفاع کنیم و چطور انشالله مشاوره دینی را در آحاد مردم گسترش بدهیم. من بیشتر از این اطاله کلام نمی‌کنم؛ از محضر حضرت‌عالی خواهش داریم که مباحثتان را بفرمایید که استفاده کنیم به برکت صلواتی بر محمد و آل محمد.

فصل اول: سیر مطالب

من سراغ بحث می‌روم و یک مقدار بحث را با چهارچوب علمی که دارد پیش می‌برم. موضوع بحث در بخش اول روان‌شناسی اسلامی در ایران هست. وضعیت گذشته، حال و آینده آن. هدف ما این است که چون در این رشته آمدید، هویت علمی خودتان را پیدا کنید، ببینید و جایگاه مشاوره که یک بخشی از روان‌شناسی اسلامی هست، آن را به‌درستی بتوانیم عرضه بکنیم.

تعریف مفاهیم

اولین نکته تعریف مفاهیم هست. ما سه تا مفهوم را در این بحث داریم. مفاهیم بحثمان اولی‌اش روان‌شناسی است. تعریف عمومی که الان برای این واژه وجود دارد، روان‌شناسی را علم مطالعاتی پدیده‌های روانی می‌دانند که هنجارها و بایسته‌های روانی را برای تأمین سلامت و ارتقای روان‌شناسی انسان در ابعاد فردی، خانوادگی و اجتماعی فراهم می‌کند. در حقیقت روان‌شناسی مطالعه پدیده‌های روانی هست. پدیده‌های روانی را ما به سه دسته می‌توانیم تقسیم بکنیم: یک دسته در حقیقت رفتارها هست، یعنی منظور از رفتار، گفتارهای ظاهری، کردارها و حتی زبان بدن در حقیقت رفلکس‌ها و واکنش‌های بدنی این‌ها را ما می‌گوییم رفتار برای معنای عام. ا. ه. ق.

بخش دوم فرایندهای روانی هست که فرایندهای روانی هم ابعاد هیجانی انسان مثل حب و بغض‌ها، مثل خشم، ترس، غم، اندوه، نفرت همه این‌ها که در یک دسته قرار دارند و شناخت‌های انسان، یعنی استدلال، اندیشه، تفکر، فهم، قضاوت، مقایسه و... این‌ها چیزهایی است، یعنی موضوعاتی است که در دسته‌های مختلف، روان‌شناسی این‌ها را مطالعه می‌کند؛ اما امروزه یک دسته سومی هم اضافه شده؛ به‌خصوص در جریان چهارم که روان‌شناسی معنویت‌گرا هست؛ یعنی امور معنوی که در انسان هست؛ یعنی ارتباطات معنوی که با امور

قدسی دارد، مثل خداوند، اولیای الهی و پدیده‌های آسمانی، این‌ها هم جزو بخش مطالعه روان‌شناسی درآمده است. البته هدف، تأمین سلامت روانی در یک مرحله و ارتقای آن سلامت در مرحله دوم هست که در سه حیطه فردی، خانوادگی، در حیطه فردی سعی می‌کند که به درمان افسردگی، اضطراب و اختلالات روانی بپردازد. در بعد خانوادگی سعی می‌کند خانواده کارآمد و بهتر را دنبال بکند و در بعد اجتماعی سعیش بر این است که تعامل اجتماعی بهبود پیدا کند.

این در رابطه با واژه روان‌شناسی؛ اما وقتی می‌گوییم اسلامی، یعنی روان‌شناسی که باید مستند به اسلام باید باشد، به منابع اسلامی باید باشد، می‌شود علم مطالعه نفس یا روان و کارکردهای آن بر اساس مبانی و منابع اسلامی تا با کشف قانون‌مندی‌های حاکم بر آن، به تأمین سلامت روانی و زندگی خوب دنیوی و اخروی در راستای اهداف الهی بینجامد.

سه تا نکته باز در این نگاه اسلامی هست که در حقیقت ما چه زمانی می‌توانیم به اسلام مستندش کنیم؟ وقتی که حداقل بر اساس مبانی و منابع اسلامی باشد. ما در تعریف خودمان در مقاله دیگری که داریم، خیلی این چهارچوب را دقیق‌تر روشن کردیم، اهداف و جهت‌گیری را اضافه کردیم و خیلی نخواستیم این تعریف را مشکل و پیچیده کنیم.

هدف

نکته بعدی این است که علاوه بر سلامت روانی که یک هدف روشن در روان‌شناسی متعارف است، ما یک امر برتری را که سلامت انسان و زندگی خوب هست، نه فقط در هدف دنیوی، بلکه در هدف اخروی هم داریم دنبال می‌کنیم.

«من کان فی هذه اعمی فهو فی الآخره اعمی و اضل سیلاً»^۱ یا می‌گوییم «ربنا آتنا فی الدنیا حسنه و فی الآخره حسنه»^۲ یعنی پیوند عمیق و وثیقی بین بهبود زندگی انسان در این دنیا و زندگی آخرت وجود دارد؛ البته به شرطی که درست باشد. آن آیه که می‌فرماید «قد جائکم نور و کتاب مبین یمین یمهدی به الله من اتبع رضوانه سبیل السلام»^۳ آن سبیل السلام منظورم بود. در حقیقت قرآن که آمده است می‌خواهد سبیل السلام را بگوید، و بهدی الی صراط مستقیم و یخرجهم من الظلمات الی النور که همه این ظلمات‌ها را در بر می‌گیرد؛ ظلمت شک، شبهه‌ها، اضطراب‌ها، ناراحتی‌ها، غم و اندوه‌ها تا برسد به آن نور. خود قرآن چون نور است ما را به این سمت می‌برد که در حقیقت مصداق صراط مستقیم است.

این سبیل السلام انسان را به آن قلب سلیم می‌رساند که بحثش را ما در آن کتاب سلامت معنوی تبیین کردیم.

مفهوم سوم ایران است در این بخش اول بحث من که در این بخش اول، فعلاً فقط فعالیت‌های علمی انجام شده در روان‌شناسی اسلامی در قلمروی جغرافیای ایران از گذشته تا کنون و با نگاهی به آینده است. چرا ما نیاز داریم به روان‌شناسی اسلامی؟

تأثیرات دین بر روان‌شناسی

چند تا نکته در اینجا مهم است: تأثیرات دین بر روان‌شناسی به‌ویژه در ابعاد گسترده سلامت. یک کتابی را ما اخیراً ترجمه کردیم از جناب جیمز نلسون

۱. اسراء، ۷۲.

۲. بقره، ۲۰۱.

۳. مائده، ۱۶.

انتشارات سمت این کتاب را چاپ کرده است، با همکاران آقای امیر قربانی این را ترجمه کردیم، اسم کتاب هست روان‌شناسی دین و معنویت. پژوهش‌های تجربی فراوانی را در این کتاب مشاهده می‌کنید که تأثیر دین و معنویت را بر سلامت انسان بررسی کرده است؛ یعنی امروزه تقریباً یکی از مسلمات است که دین و معنویت تأثیر مستقیمی بر سلامت انسان دارد که حالا تبیینش را در آن کتاب یا آثار دیگر می‌توانید ببینید. اسلام به‌عنوان یک دین جامع دارای آموزه‌ها، مفاهیم و ظرفیت‌های بسیار در روان‌شناسی است که ما می‌توانیم استخراج بکنیم و این‌ها واقعاً رویش کار شده است، استفاده شده است، حالا من شواهد را بعد برایتان ذکر می‌کنم.

در قرون اولیه به‌صورت جدی از این آموزه‌ها در جهت بهبود سلامت جسمی و روانی استفاده می‌شده است.

توجه به فعالیت‌های علمی در روان‌شناسی اسلامی

سوم معرفی و توجه به فعالیت‌های علمی در روان‌شناسی اسلامی افزون بر احساس هویت و خودباوری، خودباوری علمی در این حوزه زمینه‌های استفاده از آن برای بهبود زندگی مردم به‌ویژه برای دانشگاهیان را فراهم می‌کند.

در بخش دوم من برایتان عرض می‌کنم که در بعضی از کنفرانس‌های بین‌المللی که ما شرکت کردیم، در سال ۲۰۲۳، یعنی دو سال پیش در قطر یک کنفرانسی بود در رابطه با روان‌شناسی اسلامی. از حدود ۲۵ کشور مختلف در آنجا شرکت کرده بودند و از ایران هم فقط ما آنجا رفته بودیم و یک گزارشی از وضعیت روان‌شناسی اسلامی ایران ما آنجا ارائه دادیم. برای خیلی از آن‌ها اعجاب‌آور بود

که این مقدار کاری که در حوزه روان‌شناسی اسلامی در ایران شده است، اصلاً قابل مقایسه با کشورهای دیگر نیست؛ کشورهایی مثل مصر، مثل مالزی حتی که مالزی خب خیلی کار شده است. شاید تقریباً آن هم به موازات ایران از چهل سال پیش دارد کار می‌کند؛ اما اصلاً قابل مقایسه نیست مقدار کاری که در ایران شده است، یعنی حدود بیش از صد کتاب در این زمینه روان‌شناسی اسلامی داریم که مدل‌های مختلفی را معرفی می‌کنند که در بحث‌های دیگر می‌گوییم. بازخوانی آثار علمی روان‌شناسی اسلامی ایران، زمینه اصلاح و ارتقای این حرکت را در آینده فراهم می‌کند. ما معتقدیم دادوستد روان‌شناسی اسلامی با خود روان‌شناسی این را و حتی حرکت‌های انحرافی یا دارای اشکالی که در متن روان‌شناسی هست را اصلاح بکند. دوستانی که با روان‌شناسی آشنا شدند در این مدت، می‌دانید در دی اس ام که یک فهرست اختلال‌های روانی، بیماری‌های روانی است تا دی اس ام ۳، تری، گرایش‌های هم‌جنس‌خواهانه جزو اختلال‌های روانی در آن بخش اختلال‌های جنسی وجود داشت. الان در این دی اس ام ۵ و ورژن بعدی دی اس ام پنج که جدیداً آمده است، اصلاً حذفش کردند. متأسفانه در ایران هم از همین دارد تبعیت می‌شود. این یک نمونه است که به شما می‌گوییم. خیلی از این نمونه‌ها داریم که نوع تلقی از سلامت و بیماری در نگاه متن روان‌شناسی که در دانشگاه‌های ما دارد در ایران چه می‌شود، کاملاً به تبع روان‌شناسی است که در جهان هست. در صورتی که از نظر فرهنگی ما تفاوت‌های جدی داریم.

و نکته پنجم معرفی علمی روان‌شناسی اسلامی در ایران به سایر کشورهای اسلامی، زمینه‌های همکاری، هم‌افزایی و همدلی بیشتر را ایجاد می‌کند.

این بخش‌هایی که می‌خواهم بگویم، به اختصار ساختار بخش‌های گزارش، مبانی علم‌شناسی روان‌شناسی اسلامی، مبانی انسان‌شناسی روان‌شناسی اسلامی، تاریخچه روان‌شناسی اسلامی، یعنی پیش‌گامان و افراد معاصر، مراحل رشد روان‌شناسی اسلامی در دوره معاصر که ما به چهار دوره تقسیم کردیم، تمهید، پالایش، مقایسه و تأسیس و پنجم محتوا که ارائه دستاوردها هست، کتب، منابع، مجلات، همایش‌ها و برنامه‌های آموزشی، ششم نهادهای علمی فعال در روان‌شناسی اسلامی، محدودیت‌ها و چالش‌ها و هشتم چشم‌انداز آینده روان‌شناسی اسلامی.

فصل دوم: تاریخچه روان‌شناسی

پیش‌گامان روان‌شناسی اسلامی

اما تاریخچه را در دو بخش گفتم، یکی پیش‌گامان روان‌شناسی اسلامی، اشاره‌هایی داشتیم خیلی سریع و بعد در معاصر. مباحث معناشناسی نفس و عقل، توانمندی‌های روانی معنوی انسان، سبک زندگی، تربیت دینی، روابط میان‌فردی در پیش‌گامان روان‌شناسی اسلامی مطرح شده است. من نشانه‌هایی‌اش را برایتان می‌گویم و خودتان این‌ها را در بحث‌هایتان می‌توانید دنبال کنید. مثلاً شیخ کلینی در کافی که یکی از کتب اربعه ما هست، در بحث عقل و جهل مفصل راجع به این بحث کرده است؛ خود عقل و جهل، در حقیقت عقل و جهل یکی از قوای انسان است. در بحث ایمان و کفر صفات انسان را مطرح می‌کند. در بحث العشره، المعیشه، الزی و التجمل، در بخش‌های مختلف مباحثی را که کاملاً با چهارچوب‌های روان‌شناسی امروز در حقیقت همخوانی دارد.

عالمان

شیخ صدوق در کتاب مصادقه الاخوان، مواعظ و خصالش مباحثی را دارد که کاملاً قابل استفاده است. ما در آن کتاب روان‌شناسی اجتماعی خودمان، آن فصل جاذبه میان‌فردی، یعنی روابط میان انسان‌ها در اجتماع را وقتی می‌خواستیم بنویسیم، از همین کتاب مصادقه الاخوان شیخ صدوق خیلی استفاده کردیم.

سیدرضی که در نهج‌البلاغه کلمات امیرالمؤمنین را جمع‌آوری کرده است، شیخ طوسی در مصباح‌المتجهد، سید بن طاووس در کشف‌المهجله ثمره المهج و فیلسوفان و عارفان ما مثل خود ابن‌سینا که هم در کتاب شفاء، مباحثی را راجع به نفس مطرح کرده است، در اشارات باز بحث مطرح کرده است. در

قانون، من همین کتاب سلامت معنوی را که اخیراً نوشتیم و الان بازار آمده است، ناچار شدم یک دور کامل کتاب قانون بوعلی را ببینم. مباحث خیلی قابل استفاده‌ای دارد. هم راجع به سلامت انسان، سلامت فقط بعد جسمی را نمی‌گوید؛ سلامت روانی را هم می‌گوید. راجع به بعضی از اختلالات مثلاً مثل برخی از انواع افسردگی را آنجا مطرح کرده است. اضطراب‌ها، افسردگی‌ها و چیزهای دیگر و به‌خصوص رابطه تن و روح انسان را در بحث‌های مختلف اشاره می‌کند. فیلسوفان ما مثل ابن سینا، مثل فخر رازی، مولوی خیلی بحث دارد، هم در مثنوی خودش که فراوان این بحث‌ها را مطرح کرده است و هم در کتاب شمسش، در کلیات شمسش، محیی الدین عربی در بحث‌هایی که در زمینه عرفان مطرح می‌کند، یعنی انسان‌شناسی عرفانی را باز ما می‌توانیم ببینیم.

اندیشمندان و عالمان اخلاق، باز یکی از منابع گذشته که به‌صورت پیش‌گام قابل استفاده است، کتاب خود مسکویه هست. یک چیزی راجع به مسکویه بگویم، چون یک عالم شیعی بزرگ در دوران آل بویه بود. ایشان یک مدتی وزیر آل بویه بوده است. وزیر خیلی به مسائل اجتماعی مردم توجه داشته است. بعد از اینکه دوران وزارتش تمام می‌شود، یا استعفا می‌دهد یا انصراف پیدا می‌کند، تصمیم می‌گیرد همین کتاب تهذیب الاخلاق را بنویسد. تهذیب اخلاق یعنی در حقیقت علت‌شناسی اینکه چرا مردم فرهنگ خوبی ندارند؟ این را دارد برای ما بحث می‌کند. یعنی یک کتابی است که در زمینه روان‌شناسی اجتماعی مردم است. اخلاق‌شناسی مردم هست. مسکویه که به‌اشتباه می‌گویند ابن مسکویه، در کتاب تهذیب الاخلاق، کتابی که نوشته است، کاملاً ناظر به وضعیت اجتماعی مردم است و برای درمان اختلالات و بیماری‌های اخلاقی

روانی مردم هست که حالا البته در همان چهارچوبی که در آن زمان و امکاناتی که بوده است.

غزالی در کتاب احیاءالعلومش که فیض کاشانی آمد و در آن کتاب محجه البیضاء آن را تهذیب کرد، آن هم در حقیقت خیلی مباحث این طوری را داشتیم. مثلاً در دوره ارشد، یک استاد روان‌شناسی از تهران داشتیم، از قم به تهران می‌رفتیم، مرحوم دکتر منصور که از پیش‌کسوتان روان‌شناسی در ایران بود، ایشان می‌دانست که ما طلبه هستیم و از حوزه می‌آییم، اصلاً محور بحثش همین کتاب احیاءالعلوم غزالی بود و صفات شخصیت، یکی از نظریه‌های شخصیت، نظریه صفات است. می‌گفت که از پیش‌گامان نظریه صفات، خود غزالی است. همان بحث قوه غضبیه و شهویه و قوه ناطقه که هر کدام شاخه‌هایی دارد، این در حقیقت می‌شود صفات انسان و خلیات انسان که در حقیقت نظریه صفات در شخصیت می‌شود.

پزشکان

یک محور دیگر از تراث ما بحث پزشکان هست، خود پزشکان حالا بوعلی را اشاره کردم؛ ولی بسیاری از منابع پزشکی و طب قدیم ما، نکاتی دارند که همین‌الان دارد استفاده می‌شود. حالا من در آن بخش بین‌الملل و جهان بعضی‌هایش را می‌گویم. اخیراً کارهایی که روی بلخی می‌شود، مقالات علمی دارند آثار آن را بازخوانی می‌کنند؛ مولوی را همچنین، زکریای رازی را همچنین، آقای مجوسی اهوازی یکی از پزشکان برجسته‌ای بوده است که آثار متعددی در این زمینه دارد. این‌ها را می‌توانیم ببینیم. این‌ها جزو چیزهایی است که من دارم می‌گویم در مشاوره هم شما برای تحقیق و پژوهستان می‌توانید به این منابع مراجعه کنید. البته خیلی از تحقیق‌های قبلی که ما دیدیم، تا قرن دوازده بیشتر

نیامدند. یعنی قرن ۱۲ تا ۱۹ میلادی که می‌شود هفتم هجری به بعد را نادیده گرفتند؛ مثل شیخ اشراق، خواجه‌نصیر الدین طوسی، ملاصدرا، فیض کاشانی، لاهیجی، نراقی و کمتر متوجه مستشرقان و حتی محققان داخلی بوده است. در این بخش آرای آن‌ها در زمینه مدل شناختی عاطفی و معنوی انسان، حقیقت عشق، عقل در آثار شیخ اشراق، هرم مراتب طولیه، کمال و سلامت و درمان برخی از بیماری‌ها در کتاب اخلاق ناصریه خواجه‌نصیر الدین طوسی. مباحث تبیین نفس و انواع آن، حدوث و مراحل کمالی نفس، ارتباط نفس و بدن، هدف و معنای زندگی، نگاه تحولی به انسان در آثار ملاصدرا، نظریه شناختی فیض کاشانی و آرای نراقی در این زمینه قابل توجه است.

دوره معاصر

از این‌ها گذشتیم، به دوره معاصر می‌رسیم که قرن بیستم یا تقریباً می‌شود در قرن چهاردهم، از ۱۳۰۰ به بعد یا بگوییم از ۱۹۰۰ میلادی به بعد، ما چهار دوره کردیم.

دوره تمهیدیه

یعنی حضور روان‌شناسی اسلامی در دوره معاصر، اولین دوره، دوره تمهیدیه است که از ۱۹۱۰ تا ۱۹۵۰، من که میلادی‌ها را نوشتم برای این است که شما بتوانیم مقایسه کنید با حرکت و جریان روان‌شناسی موجود و قابل مقایسه باشد. تقریباً می‌بینید روان‌شناسی اسلامی به موازات روان‌شناسی که از سال ۱۸۷۹ شروع شده است، به موازات آن به وجود آمده است. معرفی و ترجمه و تبیین آرای اندیشمندان معاصر در این حوزه که در حقیقت بخشی از اندیشمندان و محققین در ایران این کار را انجام دادند.

دوره پالایش و موجه اول تأسیس

مرحله دوم، پالایش و موج اول تأسیس، از ۱۹۵۰ تا ۸۰ نقد مبانی و نظریه‌های روان‌شناسی معاصر و پی‌ریزی اولیه روان‌شناسی اسلامی، کسانی مثل آقای سعیدی، صاحب الزمانی، غروی، یزدی، ریاضی، احمدی، حسینی و آل اسحاق کسانی بودند که در این مرحله چه کردند. بیشتر آثار ما رویکرد مقایسه‌ای است؛ یعنی از ۱۹۸۰ که ۱۹۷۹ انقلاب بوده است. از بعد از انقلاب، سی سال اول یعنی تا ۲۰۱۰ مقایسه دیدگاه‌ها و مدل‌ها بوده است. مثلاً بحث نگرش را شما، کتاب عثمان نجاتی را شما دیدید، آن مال مصری‌ها است، در داخل خودمان هم خیلی از کتاب‌ها این‌طور است. مثلاً راجع به رشد، دیدگاه‌های غربی را گفتند، دیدگاه‌های خودمان را هم گفتند و بعد مقایسه کردند. رویکرد مقایسه، مقایسه دیدگاه‌ها، مدل‌ها و مفاهیم روان‌شناسی معاصر و اسلامی حدود ۹۰ کتاب را ما شناسایی کردیم در پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، مؤسسه امام خمینی و بعضی از مراکز دیگر، بیشتر رویکردشان همین مقایسه‌ای است.

تأسیس روان‌شناسی اسلامی

اما از ۱۵ سال اخیر، تقریباً ما می‌توانیم بگوییم از ۱۳۸۵ به این طرف یا از ۲۰۱۰ به این طرف، ما رفتیم به سمت تأسیس روان‌شناسی اسلامی. دیگر مقایسه و بحث‌های این‌طوری نیست. نقد و... نیست. اصلاً دیدگاه‌های روان‌شناسی اسلامی به‌صورت جدی به وجود آمده است که گزارش‌ها را در بخش‌های بعدی می‌دهم.

طراحی ابزار سنجش و مقیاس اسلامی، تدوین مدل‌های نظری و درمانی فردی و خانواده به‌ویژه در رساله‌های دکتری و پایان‌نامه‌های ارشد در این بازه

زمانی، شاید بیش از ۳۰۰ رساله دکتری و ارشد در این بازه زمانی هست که شما می‌بینید که به این بحث پرداختند. بخشی‌اش را من برای شما آوردم که آثار روان‌شناسی اسلامی را در چند بخش برای شما معرفی کردم. یکی در کتب، که این نتیجه همان بخش‌ها بوده است که بعداً منتشر شده است. مباحث اساسی در روان‌شناسی اسلامی، مثل فلسفه روان‌شناسی، مکاتب روان‌شناسی، مؤلفان متعددی را نوشتیم که آمدند ارائه دادند.

در بحث شخصیت که آقای دکتر شجاعی، ۴ یا ۵ اثر در زمینه شخصیت در نگاه اسلامی دارد. کارهایش کاملاً قابل مقایسه با دیدگاه‌های غربی است و دیدگاه مستقلی را ارائه داده است. مثلاً تستی که تحت عنوان شاکله ایشان آمده ارائه داده است که شخصیت را می‌سنجد، بعضی از دوستان ما مثل آقای دکتر جان بزرگی معتقدند که شاکله قابل جایگزینی با تست کتل است؛ اما باید کار بشود، جا بیفتد، آموزش داده بشود؛ اما می‌تواند جای کتل را بگیرد که یک نگاه متفاوتی را دارد.

در بخش‌های روان‌سنجی یعنی مقیاس‌ها، ما حدود ۷۰ مقیاس داریم. کم نیست! من یک کتابی دارم، معرفی مقیاس‌های دینی، در آنجا حدود ۲۱ مقیاس، البته مال چند سال پیش است، آمدم معرفی کردم. اخیراً آقای دکتر رفیعی هنر یک کتابی دارند که زیر چاپ است، تمام مقیاس‌هایی را که تقریباً تا ۱۴۰۳ این‌ها بوده است، ایشان جمع‌آوری کرده است. مقیاس‌های دینی و روان‌شناسی اسلامی، در حوزه خانواده، در حوزه فردی، در حوزه افسردگی، در حوزه هدفمندی، بخش‌های مختلف، الان شما مقیاس دارید و دستتان خالی نیست. در آسیب‌شناسی و درمان، از آقای کج باف، ابوترابی، شریفی نیا و آقای سالاری و... همین اخیراً آسیب‌شناسی روانی از دکتر جان بزرگی و آقای دکتر

انصاری در آمد که مال تقریباً ۲ ماه پیش است که نگاه‌های اسلامی را آنجا کامل برآورد کرده است.

بحث سلامت و بهداشت روانی، کتاب‌ها متعددی داریم؛ از آقای دکتر سالاری‌فر و دوستان دیگر هست. در زمینه خانواده باز از آقای پناهی، از آقای جان بزرگی، همین کتاب اخیری که ما نوشتیم و سال گذشته منتشر شد، خانواده درمان‌گری معنوی خدا سو مشترک با آقای جان بزرگی و آقای دکتر پسندیده، سه نفر نوشتیم. حاصل ۱۰ سال کار بالینی ما بوده است که با مراجعین داشتیم، هم در تهران و هم در قم و هم در مشهد.

ما همین کتاب را دو دوره در مرکز مشاوره آستان قدس در مرکز آستان مشاوره جامع اینجا برای مشاوران آمدم و آموزش دادیم. بعضی از دوستان مستحضر هستند. در بخش روان‌شناسی دین باز منابع متعددی داریم، مستعد در روان‌شناسی مثبت، الان دانشگاه قرآن و حدیث بیش از جاهای دیگر کار کرده است. شاید ده یا پانزده تا کتاب در حوزه پازیتو سایکولوژی دارد. روان‌شناسی مثبت. در قسمت روان‌شناسی اجتماعی، باز دو سه کتاب در قسمت رشد داریم، یکی دو تا کتاب داریم روش‌شناسی. اخیراً کتاب‌های... ما در روش‌شناسی دستان خیلی خالی بود. این چهار یا پنج سال اخیر الان هم آقای دکتر پسندیده، از آقای دکتر تقوی، از آقای دکتر نور علی‌زاده، چند تا کتاب خوب درآمده است و این‌ها به نظرم جای شکرش باقی است.

آثار علمی

در زمینه آثار علمی مجلات و فصلنامه‌ها، حدود ۱۲ تا فصلنامه در اینجا داریم. خیلی است. یعنی شما بعضی از این‌ها الان ۲۵ شماره، ۵۰ شماره، ۱۴ شماره، مطالعات اسلام و روان‌شناسی مال پژوهشگاه است، روان‌شناسی و دین،

مال مؤسسه آموزشی امام خمینی است، دین و سلامت، اسلام و سلامت، پژوهش در دین و سلامت، مطالعات اسلامی زنان و خانواده، اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی، پژوهشنامه روان‌شناسی اسلامی، تحقیقات بنیادین علوم اسلامی، سبک زندگی اسلامی، پژوهش‌های روان‌شناسی اسلامی، آن پژوهشنامه بود و این پژوهش‌های روان‌شناسی اسلامی است. پژوهش‌های سبک زندگی، این‌ها ۱۲ تا مجله است که در حوزه روان‌شناسی اسلامی دارند کار می‌کنند. حالا بین ۵۰ شماره یا بیشتر درآمده است که این‌ها متفاوت است و شما می‌توانید ببینید.

همایش‌ها

در زمینه همایش‌های علمی، ما به یک حدی از پختگی و بلوغ رسیدیم که روان‌شناسی اسلامی در ایران، همایش‌های متعدد داشته است. ده موردش را اینجا آوردم؛ اما همه‌اش نیست. کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی که موضوعش تحول در علوم انسانی بوده است. قرآن، یکی از کمیسیون‌های روان‌شناسی اسلامی بود. قرآن و روان‌شناسی، سلامت معنوی، جشنواره پایان‌نامه‌های برتر حوزه روان‌شناسی با رویکرد دینی که دو مرتبه ۱۳۹۸ و ۴۰۰ در همین آستان قدس رضوی، در همین مرکز بنیاد پژوهش‌های اسلامی برگزار شد. الگوی اسلامی ایرانی مشاوره، سبک زندگی اسلامی، این‌ها همایش‌های ملی یا منطقه‌ای بوده است که در روان‌شناسی اسلامی برگزار شده است.

برنامه‌های آموزشی

می‌رسیم به برنامه‌های آموزشی. برنامه‌های آموزشی که الان به‌صورت رشته درآمده است. باز ده موردش را آوردم از سطح کارشناسی تا دکتری، علوم اسلامی و روان‌شناسی عمومی، معارف اسلامی و روان‌شناسی، روان‌شناسی

اسلامی مثبت‌گرا، اسلام و روان‌شناسی اجتماعی، اسلام و روان‌شناسی شخصیت، روان‌شناسی دین، تبلیغ دینی، مشاوره اسلامی که الان مشاوره اسلامی سطح ۳ حوزه، ده‌ها دوره در قم و استان‌های مختلف برگزار کرده است. فکر می‌کنم رشته شما هم که سطح سه هست، مشابهت‌هایی با آن دارد. قرآن و علوم، گرایش روان‌شناسی و رشته روان‌شناسی اسلامی که خود ما هم حدود ۵ سال این رشته طراحی شد. در ۲۰۱۹ یعنی می‌شود ۵ سال پیش تقریباً. این را الان در وزارت علوم در سایتش گذاشتند و الان دو تا از دانشگاه‌ها دارند اجرایش می‌کنند. دانشگاه شاهد ترم گذشته من خودم درس داشتم. دانشگاه شاهد را می‌دانم و یک دانشگاه دیگر هم شنیدم که دارد اجرا می‌کند. اسمش را یادم رفت. این‌ها دارند کار می‌کنند، فعالیت می‌کنند. این عنوانش روان‌شناسی اسلامی خالص است؛ یعنی درس‌هایش، مطالبش در کارشناسی‌ارشد سطح سه هم نیست. در دانشگاه‌ها دارد ارائه می‌شود. غیر از آن روان‌شناسی مثبت اسلامی است. دقت می‌کنید؟

این می‌شود برنامه آموزشی که الان به شکل رشته آکادمیک است. همین بحث را در سال پیش که رفتیم قطر، آنجا رشته روان‌شناسی اسلامی که در دانشگاه‌های ما در بعضی‌اش دارد اجرا می‌شود، آنجا برایشان گفتم. برای آن‌ها خیلی اعجاب‌برانگیز بود. می‌گفتند ما دوره‌های محدود داریم؛ اما تقریباً در به جز کشور پاکستان که آن‌ها یک دوره کارشناسی یا ارشد داشتند، در هیچ کشوری در دانشگاه‌هایش نیامده است و ایران از این جهت جلوتر بود؛ شاید شما باورتان نشود، حدود ۴ یا ۵ سال ما با مسئولین وزارت خانه و این‌ها کلنجار رفتیم تا موفق شدیم این را در سایت وزارت علوم قرار بدهیم.

دوره‌ها و برنامه‌های آموزش فلسفی روان‌شناسی اسلامی که بخشی‌اش در همین آستان قدس بوده است، مثل مدرسه فصلی روان‌شناسی اسلامی، آموزش سطح یک روان‌شناسی اسلامی در انجمن روان‌شناسی اسلامی برگزار شده است و الان هم مجدداً می‌خواهند برگزار کنند. خود دوستان می‌توانند به سایت انجمن روان‌شناسی اسلامی قم بروند، درس‌هایش را ببینند، دوره‌های فصلی از بهترین اساتید استفاده می‌کنند برای ارائه بحث‌های روان‌شناسی اسلامی.

کارگاه قرآن و روان‌شناسی در دانشگاه تهران، مدرسه فصلی روان‌شناسی مثبت‌نگر و دین در دانشگاه خوارزمی تهران که همان تربیت‌معلم باشد. اما نهادهای علمی فعال در روان‌شناسی اسلامی، هم مراکز آموزشی و پژوهشی، من بخشی‌اش [را می‌گوییم]. شاید همه‌اش را نتوانستیم احصا کنیم. گروه روان‌شناسی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه که حدود ۵۰ کتاب و یک مجله دارند. این‌ها که نوشتیم مال یک سال پیش است. الان به حدود ۷۰ رسیده است. گروه روان‌شناسی مؤسسه امام خمینی، ۷۲۱ فارغ‌التحصیل دارند، ۲۰ کتاب و یک مجله دارند. گروه روان‌شناسی اسلامی دانشگاه قرآن و حدیث، حاج‌آقای پسندیده که با ایشان آشنا هستید، ۲۴ کتاب و یک مجله دارند، جامعه المصطفی، مؤسسه امام رضا، پژوهشکده اخلاق و تربیت، این‌ها هر کدامشان مراکزی دارند که به بخش‌های آموزشی و پژوهشی می‌پردازند.

انجمن‌های علمی روان‌شناسی اسلامی

انجمن‌های علمی روان‌شناسی اسلامی، در ایران الان دو تا انجمن علمی فعال داریم: یکی انجمن علمی روان‌شناسی اسلامی که حدود ۲۰ سال از آن می‌گذرد، از ۲۰۰۴ هست. ۱۳۰ عضو پیوسته و ۳۰۰ وابسته دارد و مرکز

اصلی‌اش در قم است و یکی هم هسته اصلی قرآن و روان‌شناسی که اخیراً این‌ها تبدیل شدند به یک انجمن در دانشگاه تهران که آقای دکتر بهرامی و... دارند کار می‌کنند.

خدمات روان‌شناسی اسلامی که به‌صورت مراکز مشاوره هست، مثل مرکز مشاوره مأوی مال مؤسسه امام خمینی، مرکز مشاوره خانواده در پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، مرکز جامع مشاوره رشد و توانمندسازی مال آستان قدس که الان بزرگ‌ترین مرکز رشد، مشاوره اسلامی در ایران که همین مرکز آستان قدس است که بیش از ۱۰۰ مشاور آنجا مشغول فعالیت هستند. دوستان حتماً آشنایی دارند. چهار شعبه در جاهای مختلف دارند و ظاهراً نزدیک به ۲۰ هزار مراجع در سال دارند. مرکز مشاور صدرا، مرکز مشاوره سبل السلام در تهران، مرکز مشاوره زندگی به رنگ خدا در قم، مرکز مشاوره حوزه علمیه در قم که همان سه ماه هست در جاهای مختلف می‌بینیم.

فصل سوم: چالش‌ها و چشم‌انداز

چالش‌ها و محدودیت‌ها

اما چالش‌ها و محدودیت‌ها، من اشاره‌ای نکنم. یکی ضعف در مباحث روش‌شناسی که من اشاره کردم به آن، عدم توجه به پارادایم‌ها، روش‌های کیفی و... ما باید آن روش متمایز خودمان را در روان‌شناسی اسلامی کم‌کم برسیم. این بحث مهمی است که ما باید آن را نتیجه‌گیری کنیم تا بتوانیم تمایز خودمان و هویت خودمان را در روان‌شناسی اسلامی حفظ بکنیم.

آموزش گسترده روان‌شناسی سکولار و محدودیت در آموزش روان‌شناسی اسلامی. حدود ۸۰ سال است که روان‌شناسی سکولار که منبعث از کتاب‌های غربی است، دارد در دانشگاه‌ها تدریس می‌شود؛ اما نزدیک کمتر از ۱۷ سال است که آن هم شانزده درصد منابع را توانستیم تغییر بدهیم. شما شاید برایتان جالب باشد، در کارشناسی روان‌شناسی در سراسر کشور، چه آزاد و چه دولتی و چه پیام نور، حدود ۶ یا ۷ درس است که ما آمدم در دوره کارشناسی جا دادیم؛ مثلاً روان‌شناسی در قرآن، روان‌شناسی در حدیث، روان‌شناسی دین، معرفت‌شناسی، فلسفه روان‌شناسی، بحث‌هایی از این قبیل که تا بیست سال گذشته نبود. اخیراً آمده است. تقریباً از سال اگر اشتباه نکنم ۹۵ به این طرف، این‌ها آمده و الزامی شده و در دوره کارشناسی الان همه دانشگاه باید ارائه بدهند. یک جای پای باز شده است؛ اما خیلی کم است. ۱۶ درصد نسبت به کل روان‌شناسی.

البته ما کمبود منبع داریم، سرفصل داریم، کتاب‌درسی استاندارد آموزشی و استاد آموزش دیده. الان شما یکی از چیزهایی که به شما هویت می‌دهد، دانشگاه‌ها تشنه هستند برای اینکه بروید این درس‌ها را ارائه بدهید. انشالله سطح سه را بگیرید، سطح چهار را بگیرید، چون مدارک اینجا هم در دانشگاه‌ها

معتبر است. شما باید طلبه‌هایی که روان‌شناسی و مشاوره خواندند، باید بروند این درس‌ها را ارائه بدهند. الان می‌گویم حدود ۷ یا ۸ درس دارد که جاهای مختلف که می‌روم، می‌گویند این‌ها را یا دانشگاهی‌ها ارائه می‌دهند که مباحث دینی‌اش را آشنا نیستند یا طلبه‌ها ارائه می‌دهند که روانشناسی‌اش را آشنا نیستند. ما نیاز داریم به کسانی که هر دو را با هم داشته باشند. یعنی دوستان دنبال هویت و آینده می‌گردند، این‌ها زمینه‌های کار هست. مورد نیاز است و آن قدر مورد نیاز است که اگر بدانند طلبه‌ای هست که در هر دو حوزه کار کرده است، قطعاً روی هوا شما را می‌زنند و می‌گویند به شما نیاز داریم.

خب باید البته منابع و... و استاد هم آماده بشود.

فقدان توجه به روان‌شناسی فرهنگی و ضرورت بومی‌سازی آموزه‌های روان‌شناسی معاصر و نسبت میان روان‌شناسی فرهنگی و روان‌شناسی اسلامی.

چشم‌انداز آینده در روان‌شناسی اسلامی

آخرین اسلاید من در این بخش، چشم‌انداز آینده در روان‌شناسی اسلامی است. چند نکته هست که واقعاً این‌ها امیدبخش است و بشارت می‌دهد. نوید رشد و ارتقا در حوزه روش‌شناسی است. چهار یا پنج سال اخیر، دوستان ما به‌صورت جدی در روش آمدند و روش، آن ستون خیمه هر علمی است. و این نوید و بشارت می‌دهد به ما که روان‌شناسی اسلامی با یک رشد سریعی در ۴ یا ۵ سال آینده، رشدش و حرکتش نسبت به گذشته قابل‌مقایسه نیست؛ چون در بحث‌های روشی کارهای خوبی کردیم.

دوم تأسیس رشته روان‌شناسی اسلامی به‌مثابه بستر ساز و ارتقادهنده فعالیت‌های حوزه، یعنی یک جابای مناسبی در ارشد فعلاً ما در سطح ارشد در سطح دانشگاه‌ها داریم و این‌ها خودش خیلی جای کار را باز می‌کند. همان

اساتیدی که می‌گفتند روان‌شناسی اسلامی یعنی چه، این قدم خیلی بزرگی است که ما یک رشته ارشد روان‌شناسی اسلامی را در دانشگاه‌ها آمدم تصویب کردیم. الان عرض کردم، دو تا دانشگاه را من خبر دارم که این‌ها دارند برگزار می‌کنند. امیدوار هستیم دانشگاه‌های دیگر هم با فشاری که جاهای مختلف که من می‌روم، دانشجویها بیشتر فشار می‌آورند. می‌گویند ما دوست داریم این مباحث را، می‌خواهیم؛ اما اساتید متأسفانه یک تعدادی‌شان مخالفت می‌کنند.

سوم راه‌اندازی مجله روان‌شناسی فرهنگی. جالب است برایتان بگویم همین بحث روان‌شناسی فرهنگی، الان چند سال است که گروه روان‌شناسی سمت، سمت بزرگ‌ترین مؤسسه تولید علوم انسانی از جمله روان‌شناسی است. الان یک مجله‌ای را خود این‌ها چاپ کردند به‌عنوان روان‌شناسی فرهنگی که در روان‌شناسی فرهنگی متقاضی هستند که مباحثی را در زمینه روان‌شناسی اسلامی بیابید بدهید. این‌ها بسترهای خیلی خوبی است که ما می‌توانیم در اینجا داشته باشیم. یک ربعی هم اگر اجازه بدهید، آن بحث روان‌شناسی اسلامی در جهان را، چون حیفم می‌آید آن را برایتان گزارش ندهم، آن هم خیلی نویدبخش است، این را هم عرض می‌کنم. بعد هم در خدمت دوستان هستیم که یک ربع یا نیم ساعت می‌توانیم برای پرسش و گفتگو وقت بگذاریم.

فصل چهارم: روان‌شناسی اسلامی در جهان

ببینید من آن بخش دوم را البته با سرعت بیشتر می‌خواهم در یک ربع، روان‌شناسی اسلامی در بخش بین‌الملل و جهان یک گزارشی بدهم، خیلی جالب است این را که به شما بگویم.

مرور چند گزارش

طبق گزارش کتب تاریخی اروپایی آمریکایی، روان‌شناسی در یک خاستگاه دینی متولد شد؛ اما در یک بافت سکولار پرورش پیدا کرد. این قسمت در زمینه روان‌شناسی اسلامی بین‌المللی، چالش‌ها و چشم‌اندازها. طبق گزارش کتب تاریخی اروپایی آمریکایی، در ایران نه، در جهان داریم می‌گوییم، روان‌شناسی در یک خاستگاه دینی متولد و در یک بافت سکولار پرورش پیدا کرد. از این‌ها می‌گذرم، این‌ها نمی‌خواهم خیلی بحث‌هایش را چیز بکنم.

یک گزارشی را برایتان می‌گویم، برای اولین بار، شاید این را ندیده باشید. یک کتابی هست از این آقای جرج برت، استاد دانشگاه تورنتو جزو اولین کتاب‌ها و محدود کتاب‌های تاریخ روان‌شناسی است که این گزارش را آورده است. سه جلد است، جلد اولش در ۱۹۱۲، جلد دوم و سومش در ۱۹۲۱. بروید این کتاب را پیدا کنید و ببینید ولو با همین گوگل ترنسلیت و... ترجمه کنید، در مقالات مختلف باید به آن استناد بشود. اسم کتاب هست هیستوری آف سایکلوژی، مال آقای جرج برت. می‌دانید در این کتاب چه گفته است؟

ایشان در جلد دوم، همین جایی که رنگی کردیم، یک فصل را به معرفی دانشمندان مسلمان، یعنی کندی، فارابی، اخوان‌الصفاء، ابن سینا و ابن هیثم و ابن رشد آمده اختصاص داده است. اسم آن فصل چهارم این است، فصل چهارم در جلد دوم، دی ارین تی چرز، یعنی آن اساتید و دانشمندان عربی، منظورش از عربی هم مسلمان است که با این عنوان آورده است و یک اظهارنظر در اول

می‌کند که یک خط اولش را من برایتان آوردم، اینجا ترجمه‌اش را برایتان می‌خوانم. همین جرج برت، جلد دو صفحه ۴۵. مستندش این است. می‌گوید اروپا برای حفظ اسناد باستانی توسط عرب‌ها یعنی مسلمان‌ها، مدیون آن‌ها بوده است و باید از آن‌ها متشکر باشد؛ هرچند اشتیاقی از آن‌ها در این زمینه دیده نمی‌شود.

البته شاید برای شما جالب باشد که به شما بگویم که حدود ۷ یا ۸ تا کتاب در حوزه روان‌شناسی داریم که به فارسی ترجمه شده، در هیچ کدام از آن‌ها این سابقه که مسلمان‌ها در روان‌شناسی نقش داشته‌اند، نیامده است. تنها همین آقای جرج برت، در حدی که ما رسیدیم، آقای جرج برت در تاریخچه آورده است. حالا آن کتاب‌های دیگر که مثلاً آقای دکتر کاردان ترجمه کرده است، آقای برهانی ترجمه کرده است، دیگران ترجمه کردند، یا حتی یک کتابی هست که راجع به مکاتب روان‌شناسی که آستان قدس ترجمه کرده است، وقتی آن‌ها را ببینید، هیچ کدامشان راجع به این سابقه مسلمان‌ها که در این قسمت نقش داشتند، هیچ‌چیز نمی‌بینید؛ اما در اینجا هست.

فعالیت‌های مسلمانان در روان‌شناسی اسلامی

از این قسمت‌ها می‌گذرم. عقبه روان‌شناسی دین در اروپا و آمریکا، این‌ها را از آن بگذرم، حالا من نمی‌خواهم... الان می‌خواهم مؤسسه‌های فعلی، این مربوط به ده یا ۱۵ سال گذشته است. این نمونه‌هایی که دارید تصویرها و اسلایدهایش را می‌بینید، فعالیت‌های جاری مسلمان‌ها در زمینه روان‌شناسی اسلامی در سراسر دنیا است.

آزمایشگاه روان‌شناسی اسلامی مسلمانان در دانشگاه استنفورد

آزمایشگاه روان‌شناسی اسلامی و سلامت روان مسلمانان، دانشگاه پزشکی دانشگاه استنفورد در کالیفرنیا. دوستانی که با این چیزها سروکار داشته باشند می‌دانند دانشگاه استنفورد الان جزو ده دانشگاه برتر دنیاست. بعضی از این دانشجویهایی که از ایران می‌روند، آرزویشان این است که دانشگاه استنفورد این‌ها را بپذیرد. خود دانشگاه استنفورد، در دانشکده پزشکی اش یک بخشی را اختصاص داده به روان‌شناسی اسلامی. این افرادی هم که شکل‌هایشان اینجا هست، جزو افرادی هستند که آنجا دارند فعالیت می‌کنند، خطوط تحقیقاتی‌شان را من اینجا نوشتم. خطوط تحقیقاتی آزمایشگاه روان‌شناسی اسلامی و سلامت روان، استنفورد، تاریخچه روان‌شناسی اسلامی، روان درمانی اسلامی، سلامت روان، روان سنجی، اصول اخلاق حرفه‌ای مبتنی بر اسلام، پایگاه داده سلامت روان مسلمان. کجا بود؟ کالیفرنیا، دانشگاه استنفورد. این یکی.

مدرسه روان‌شناسی اسلامی مرکز تحقیقاتی خلیل در سانفرانسیسکو

دوم، مدرسه روان‌شناسی اسلامی مرکز تحقیقاتی خلیل، در سانفرانسیسکو باز همین کالیفرنیا. ببینید نوشته است خلیل سنتر. اینجا انگلیسی‌اش را می‌بینید فکر می‌کنم. اینجا رئیسش یک کسی هست به نام هومن کشاورزی، در این کنفرانسی که اخیراً ما سه تا کنفرانس را شرکت کردیم، ایشان را ما آنجا ملاقات کردیم. این آقای هومن کشاورزی، پدر و مادرش یکی

طرف تبریز خود ماست و یکی‌اش هم مال ترکیه است. مال آن منطقه هستند؛ ولی خودش در آمریکا به دنیا آمده است. خیلی مسلمان مقید و آدم جالبی است. سنش هم ۴۵ سال بیشتر شاید نباشد. فرد جوانی است. دکترایش در همین روان‌شناسی است. یک مؤسسه‌ای درست کرده است که در آنجا، همین مرکز تحقیقاتی خلیل از آقای دکتر هومن کشاورزی، مدرسه روان‌شناسی اسلامی را دارد آنجا توسعه می‌دهد. روش‌های تجربی هم دارند؛ ولی بیشتر روی متون است. مباحث متن را بررسی می‌کنند؛ بعد می‌روند بعضی تحقیقات تجربی هم رویش دارند. می‌بینید کامیونیتی اجوکیشن، اسکول آف اسلامیک سایکولوژی‌اند ریسرچ یا متال هلث سرویس، خدماتی که مال سلامت روان هست، نمی‌دانم آموزش دوره‌ای هست، مدرسه اسلام و روان‌شناسی هست، چیزهای این‌طوری را دارند.

مؤسسه روان‌شناسی اسلامی الکرّم

باز مؤسسه روان‌شناسی اسلامی الکرّم، مال ویرجینیا. خانم یورکرکرم، مسئول این مؤسسه است. فعالیت‌های خیلی زیادی دارد. مسلمان خیلی متعهدی است. تحقیقاتی که در این مؤسسه دارد، ایشان آن چنان معروف شده است که همین ای پی ای، سال گذشته، من خبرش را دیدم، یعنی حدود ۶ ماه پیش، سال گذشته میلادی، این خانم یورکرکرم را دعوت کرده بودند در ای پی ای که انجمن روان‌شناسی اسلامی، یعنی بزرگ‌ترین انجمن روان‌شناسی اسلامی دنیا هست، یک سخنرانی بکند راجع به دستاوردهایی که در روان‌شناسی اسلامی داشته است.

انجمن بین‌المللی روان‌شناسی اسلامی انگلیس

مورد بعدی انجمن بین‌المللی روان‌شناسی اسلامی انگلیس. اگر دقت بکنید و خوانا باشد، ۲۰۱۷ یعنی هفت سال پیش این انجمن تأسیس شده است. آقای که این سمت چپ می‌بینید، در حقیقت آقای اریک رزمن بود که الان شده است آقای عبدالله رزمن. ایشان یکی از افراد فاضل و دانشمند در حوزه روان‌شناسی اسلامی است. یک اروپایی است که خودش تحقیقات روان‌شناسی اسلامی می‌کند، کارهای زیادی کردند. الان سه تا کتاب مشترک با ایشان در چند سال اخیر چاپ کردیم؛ از ۲۰۲۲ تا ۲۰۲۴ که یک فصل از کتاب را هم مثلاً یک فصلش را بنده با یکی از دوستان مشترکاً با آقای دکتر رفیعی هنر مشترک با هم نوشتیم و فرستادیم. خودشان تقاضا کردند. اصلاً به زبان انگلیسی است. به زبان اصلی هست. خیلی اشتیاق دارند که بفهمند در ایران چطور می‌شود. ما کارهایی که در ایران هست را برایشان گزارش کردیم، بعضی‌هایش کار خودمان است و بعضی کارهای دیگران است. یک کتاب است که آن کتاب را می‌گوییم. الان این آقای عبدالله رزمن و آقای امبر هف که رئیس همین انجمن بین‌المللی، ببینید اسم انجمن بین‌المللی روان‌شناسی اسلامی، جایش کجاست؟ انگلیس. یعنی آنی که باید در ایران باشد، در لندن است و دارد فعالیت می‌کند. مدرسه دارند و آموزش می‌دهند. آموزش روان‌شناسی اسلامی، در کالج مسلمانان کمبریج، باز کمبریج یکی از دانشگاه‌های برتر هست که در انگلستان است که همین آموزش روان‌شناسی اسلامی را در آنجا دارد آموزش می‌دهد. من اسلایدهایش را آوردم و می‌توانید ببینید و بعد بررسی کنید.

گروه تحقیقاتی اسلام و روان‌شناسی در آلمان

در آلمان باز گروه تحقیقاتی اسلام و روان‌شناسی، یک انجمنی آنجا دارند که در این زمینه دارند کار می‌کنند. آثار متعددی داشتند. در کشورهای اسلامی هم الی‌ماشاءالله، اندونزی جدی دارند کار می‌کنند. مجله بین‌المللی دارند؛ اینترنت‌نال ژورنال آف اسلامیک سایکولوژی. مجله بین‌المللی روان‌شناسی اسلامی که مال همین انجمن بین‌المللی روان‌شناسان مسلمان است. این غیر از روان‌شناسی اسلامی است. اولین انجمن روان‌شناسی اسلامی را بین‌المللی‌اش را همین آقای عبدالله رزمن و آقای امبرهف [تأسیس کردند]. خود این عبدالله رزمن یک داستانی دارد، اگر فرصت شد برایتان می‌گویم. مسلمان شدنش خیلی جالب است.

چند دانشگاه و انجمن دیگر

اولین دوره آکادمیک روان‌شناسی اسلامی در استرالیا، دانشگاه چارلز، استورت که باز یک دوره‌ای گذاشتند، همین آقای امبرهف و آقای عبدالله رزمن می‌گفتند که ما آنجا رفتیم و این دوره را ارائه دادیم، مثل یک مدرسه فصلی هست که روان‌شناسی اسلامی را در دانشگاه ارائه دادند.

انجمن هندی دیدگاه اسلامی در روان‌شناسی و دانشگاه مسلمانان علی‌گره. در سال ۲۰۱۸ همین دانشگاه علی‌گره دعوت کرده بود، ما هم یک مقاله دادیم و آنجا ارائه دادیم، از ایران سه نفر بودیم که رفتیم ارائه دادیم. بنده و آقای جان بزرگی و آقای پسندیده مقالاتی داشتیم. در همین دانشگاه علی‌گره، آقای دکتر اکبر حسین، رئیس همین دانشکده، آن بخش دانشکده روانشناسی‌اش است. خیلی فعال است. ۷ یا ۸ کتاب در روان‌شناسی اسلامی نوشته است که یک کتابش هم به ما هدیه داد و ما آوردیم آنجا و همه هم به زبان انگلیسی.

آن‌ها خیلی کار می‌کنند، چون زبان اصلی‌شان انگلیسی است، از این جهت نزدیک‌تر هستند.

در پاکستان، آن دانشگاه رفاهش در این زمینه دارد کار می‌کند. سرتیفیکیت این اسلامیک سایکولوژی‌اند سایکوترابی. در حقیقت این مجوزی است که می‌دهد برای روان‌شناسی اسلامی و روان‌درمانگری در دانشگاه بین‌المللی رفاه پاکستان.

باز مجمع دانشجویان بین‌المللی روان‌شناسی اسلامی که این هم در سوئد هست. یک آقای بودند در همین قطر هم آمده بود، یک جوان ۳۰ ساله تقریباً، بسیار پرشور که همین مجمع را در سوئد تشکیل داده و دارد یک بانک اطلاعاتی را از سراسر دنیا در زمینه روان‌شناسی اسلامی دارد فراهم می‌کند. در این تصویر من بعضی از آثاری که این مراکز منتشر کردند را نشان شما دادم. ببینید مثل این کتابی که هست، اسلامیک سایکولوژی، این کتاب را ما همین کتاب هست که یک فصلش مربوط به ایران است. اسم کتاب هست اسلامیک سایکولوژی ارون د گلاب، یعنی روان‌شناسی اسلامی در سراسر جهان. هفده فصل است، هر فصلی‌اش یکی از کشورهايش روان‌شناسی اسلامی را گفته است که فصل ششمش راجع به ایران است که مقاله‌ای است که بنده و آقای دکتر رفیعی هنر با هم ارائه دادیم. این کتاب الان ترجمه شده است و تقریباً آخرین مراحلش را دارد انجام می‌دهد و انشالله می‌رود برای چاپ و امیدواریم دو سه ماه آینده چاپ بشود.

این کتاب بعدی باز دولوپینگ I مدل آف سایکولوژی‌اند سایکوترابی مال همان آقای هومن کشاورزی هست که شما در همین مرکز اسلامی خلیل که گفتیم... این هم باز یک کتاب دیگرشان است. اپالینگ اسلامیک پرنسیپل،

یعنی کاربرد اصول روان‌شناسی اسلامی تو کلینیکال منتال هلت کِر، برای مراقبت سلامت معنوی کلینیکی.

این مربوط به آلمان است. اسلام و سایلکوژوی، آن هم مال آزمایشگاه استنفورد است که در این آزمایشگاه، مقالاتی را از مرحوم بلخی، زکریای رازی آمدند چه کردند. باز خانم دکتر اواد هست در اینجا که دو سه تا مقاله دارد و می‌گوید زکریای رازی را باید پدر روان‌پزشکی در جهان بدانیم. کارهایی که ما باید بکنیم، این‌ها انجام دادند یا آن مؤسسه الکرم باز می‌بینید که در این زمینه آن کتاب را دارد که آنجا مشاهده می‌کنید.

من بحث را جمع‌بندی کنم. تمرکز فعالیت‌های این‌ها مثلاً گفتیم هر کدام از این‌ها چیست. آن انجمن بین‌المللی روان‌شناسی که در لندن بود، کارشان بیشتر نظریه‌پردازی و مدل‌سازی است. مرکز اسلامی خلیل، مباحث کاربردی را در درمان دارند دنبال می‌کنند. مؤسسه الکرم که در کالیفرنیا بود، آموزش مبانی فلسفی را دنبال می‌کنند. در آلمان تشکیل بانک داده و روش‌شناسی را در دانشگاه استنفورد دارند، احیای تراث اسلامی است، یعنی کارهای گذشته را دارند دنبال می‌کنند.

حالا بعضی از مفاهیم جدید را می‌گذرم و آن اسلاید آخر را برایتان توضیح بدهم. چالش‌هایی که ما در آینده داریم و نیاز است که شماها با جدیت و قوت وارد بشوید. زبان انگلیسی را باید بدانید. به زبان عربی اکتفا نکنید. زبان عربی هم جزو زبان‌های بین‌المللی است. زبان انگلیسی را مسلط بشوید. مسلط بر روان‌شناسی بشوید و بحث‌های مشاوره. ببینید روان‌شناسی پایه مشاوره است. اکتفا نکنید به بحث‌هایی که دارید، دو یه سه واحدی که روزانه در کلاس‌ها می‌خوانید. حتماً باید کتاب‌هایی مثل هیلگارد را مباحثه کرده باشید. یک کتاب

پایه در روان‌شناسی است. این‌ها را ببینید که با مباحث اصلی آشنا بشوید و کم‌کم وارد منابع اصلی بشوید.

چند نکته

مقدس‌سازی روان‌شناسی یا روان‌شناسی‌سازی اسلام که یکی از چالش‌ها هست که الان بحث است. اگر روان‌شناسی اسلام باشد، مقدس است؟ می‌گوییم مقدس نیست. مثل فقه و علوم دیگر ماست که نظریه آدم‌هایی است که سراغ این مفاهیم رفتند. در بحث روان‌شناسی چالش داریم که اشاره کردم. تعامل با روان‌شناسی به‌عنوان جریان اصلی ما باید تعامل خودمان را حفظ کنیم. نقد داریم؛ اما مثل سایر مکاتب. روان‌شناسی اسلامی یک مکتب است در کنار سایر مکاتب، نه اینکه بخواهیم نفی بکنیم روان‌شناسی اصلی را. اگر نفی کنیم، خودمان زمین می‌خوریم. راه‌حل نفی کردن نیست. باید خودمان را نشان بدهیم. در یک رقابت علمی و منطقی، برتری خودمان و مزیت خودمان را نشان بدهیم؛ نه اینکه بخواهیم بازو و تحکم به آن‌ها اهانت کنیم. همان‌طور که اهانت کردن از طرف بعضی از اساتید دانشگاه نسبت به روان‌شناسی اسلامی را ناروا می‌دانیم، ما هم از این طرف نباید این کار را بکنیم. پس باید با روان‌شناسی تعامل داشته باشیم به‌عنوان آن جریان اصلی.

در بعد جهانی و منطقه‌ای ما باید از منطقه‌ای شروع کنیم، با کشورهای منطقه، با کشورهای همسایه و کشورهای اسلامی تا کم‌کم بتوانیم آن جایگاه جهانی را پیدا کنیم.

در نگاه بومی و اسلامی به نظر ما منافاتی با هم ندارد. ما ارزش‌های اصلی‌مان آن نگاه اسلامی است؛ ولی در کاربردها می‌توانیم روی جنبه‌های بومی تأکید کنیم و به نرم‌های بومی اهمیت بدهیم.

در نگاه شیعی و سنی ما معتقدیم که در بحث شیعه و سنی نگاهی که مرحوم آیت‌الله بروجردی داشتند، حضرت امام داشتند، مقام معظم رهبری دارند در نگاه تقریبی، محوریت حدیث ثقلین است «لو علم الناس محاسن کلامنا لا تبعونا»^۱ این نگاه را باید دنبال کنیم. اگر در مواجهه با بحث‌های شیعه و سنی حالا آن بحث‌های کلامی سر جای خودش محفوظ است، ما نمی‌گوییم از آن‌ها عدول کنیم؛ ولی در مواجهه با آن‌ها باید برتری محتوایی شیعه را نشان بدهیم و این هست. هیچ شکی نداریم. تراث علمی که مستند به ائمه معصومین علیهم‌السلام هست، قطعاً برتری دارد؛ ولی باید در عمل خودش را نشان بدهد. بحث ریاست و قطب را معتقدیم که ما دنبال ریاست و... نیستیم؛ ولی باید نشان بدهیم که از جهت علمی، آن برتری و صلاحیت و شایستگی را داریم که بتوانیم جزو آن کاندیداهای ریاست در بحث روان‌شناسی اسلامی در جهان قرار بگیریم. این‌ها بخشی از چالش‌ها بود که برایتان عرض کردم.

چشم‌اندازهایی که در آینده داریم: تنوع دیدگاه‌ها را باید بپذیریم، تعامل بین‌المللی، الان با این سهولتی که به وجود آمده است، زبان دارد حل می‌شود با هوش مصنوعی و گوگل ترنسلیت، یک مقدار شما توان داشته باشید در زبان انگلیسی، دیگر راحت این موانع را کنار می‌گذارید. تعامل را باید جدی‌تر ببینید. معرفی آثار کشورهای اسلامی به یکدیگر، راه‌اندازی رشته‌های آکادمیک، تقویت مطالعات میان‌رشته‌ای و کاربردی. مثلاً اگر ما از روان‌شناسی و مشاوره در حل مشکلات جامعه استفاده کنیم، موفقیت ما خیلی بیشتر خواهد بود. تدوین مدل‌های درمانی اسلامی و توجه و انتظار از تفکر شیعی که به آن اشاره کردم، این‌ها چیزهایی هست که می‌تواند جایگاه ما را حفظ کند.

اگر سؤال و بحثی هست از نظرات دوستان استفاده می‌کنیم. من
عذرخواهی می‌کنم که با سرعت بحث‌ها را پیش بردم.

فصل پنجم: سؤالات

مجری: خیلی ممنونیم از ارائه زیبای شما، فکر می‌کنم دوستان انشالله با شنیدن بحث‌های شما به شغف آمده باشند که بروند و این مقالاتی که از حضرت‌عالی در این حوزه هست را مطالعه کنند برای کارهای بیشتر در آینده.

مقایسه دو کتاب و روش‌شناسی در تعامل با

تراث

طلبه: خیلی ممنون از توضیحات خیلی خوبتان. یک سؤالی داشتم. ما ترم اولمان، روان‌شناسی عمومی مان روان‌شناسی هیلگارد بود. ترم دوم روان‌شناسی کاربردی جناب ابوالحسن حقانی، خودم یک مقایسه‌ای کردم، آن فصول و ترتیب و ابوابی که داشت کتاب آقای حقانی که شما می‌گوئید تحصیل کرده مؤسسه امام است و اگر می‌خواهد کاری انجام بدهد، هدف و مبنایشان این بوده است که یک روان‌شناسی اسلامی طور تحویل بدهند، اما باز هم من دیدم که در ابواب و فصول، تمام حرف‌های ابواب کتاب هیلگارد بود. اگر مثلاً در بحث رشد آقای هیلگارد از آقای پیازه حرف می‌زند، آقای حقانی هم همان کار را می‌کند. اگر از اریکسون حرف می‌زند، آقای حقانی هم همین‌طور است. می‌خواستم بدانم که از نظر شما این را نقض نمی‌دانید که عیناً همه ابواب همان ابواب است و حرف‌ها همان حرف‌ها. این یک نکته و نکته دوم اینکه اگر خواسته باشیم وارد کتب روایی مان بشویم، خصوصاً متقدمین و خصوصاً کافی شریف با یک رویکرد روان‌شناختی، چه ضابطه‌هایی را باید رعایت کنیم، چه ملاکی باید داشته باشیم که بتوانیم مبنای روان‌شناختی، چون یک اسناد شما هم مربوط به این مسئله بود، استخراج کنیم. نه به‌عنوان نظریه چون در جایگاه نظریه‌پردازی نیستیم. فقط در همین حد که بدانیم کدام روایات، رویکرد روان‌شناختی دارند.

استاد: در رابطه با سؤال اولتان، آن کتابی که آقای حقانی نوشتند، به عنوان روان‌شناسی اسلامی نیست. ترجمه است. روان‌شناسی عمومی است و ترجمه هم هست. یعنی انتظار را باید تعدیل کرد. از آن کتاب انتظار نداشته باشید... یک وقت هست درستان در حوزه روان‌شناسی اسلامی است، نباید این درس را ارائه بدهند. باید مبنا و منبعش درس و کتاب دیگری باشد؛ ولی این کتابی که من می‌دانم به خاطر نیازهای عمومی که وجود داشته است، ایشان آمدند ترجمه کردند تحت عنوان روان‌شناسی کاربردی. پس اشکال به ایشان وارد نیست. البته ما کتاب‌هایی در این زمینه داریم، دوستان می‌توانند کتاب‌هایی که هست را ببینند و از آن‌ها هم استفاده کنند.

در زمینه روان‌شناسی عمومی متأسفانه من کتاب جامعی ندیدم. یک کتابی را داریم الان تدوین می‌کنیم که یک هندبوک روان‌شناسی اسلامی است. هندبوک تقریباً در چهارده فصل، یک دانشنامه است. بحث‌هایی که در روان‌شناسی اسلامی است، هر فصلی‌اش را یک نفر متخصص آن آمده است این مسائل را جمع‌آوری کرده است. تقریباً می‌توانم بگویم انشالله ۸۰ یا ۹۰ درصد کار انجام شده است. امیدواریم تا یک سال آینده انجام بشود. همزمان هم به زبان انگلیسی می‌خواهد منتشر بشود و هم فارسی. آن می‌تواند یک منبع خوبی برای روان‌شناسی عمومی اسلامی باشد.

ابوابش فرق می‌کند. ممکن است بعضی از عناوین مشترک باشد، مثل مدخل‌ها، اما محتوا متفاوت است. یعنی مدخل و طبقه‌بندی، مشابه است برای اینکه ما فعلاً بتوانیم با روان‌شناسی موجود یا معاصر ارتباط برقرار کنیم.

راجع به سؤال دومتان که در زمینه استفاده از تراث خودمان بود و منابع غنی اسلامی، به نظر من بهترین کار این است که یک کارگاهی را در این زمینه

حاج آقای پسندیده برای شما داشته باشند. دو جلد کتاب نوشتند. همان کتابی که دارند روان‌شناسی اسلامی در منابع اسلامی. آن خیلی خوب است. هم سطح مقدماتی و هم سطح پیشرفته را با ایشان داشته باشید. حتماً زمینه‌های استفاده از این منابع را مثل اصول کافی یا منابع گسترده دیگر مثل خود آیات و روایات را برای شما فراهم می‌کند.

اجتهاد و روان‌شناسی

طلبه: من دنبال یک استادی می‌گشتم که نظرشان در پاسخ به این سؤال معتبر و متقن باشد. ما از اول اسم شما را اینجا زیاد شنیدیم، اساتید ما خیلی خدمت شما ارادت دارند، شما را با لقب استاد صدا می‌زنند؛ لذا من وقتی بئر این جلسه را دیدم، از همان اول این سؤال را نگه داشتم که بپرسم.

از اول طلبگی به ما چیزی که گفتند، گفتند که شما باید قریب به اجتهاد بشوید و فقه و اصولتان را آن قدر قوی بخوانید که بتوانید از منابع دینی، هر رشته‌ای که هستید استنباط کنید و به‌غیر از این نمی‌توانید اسلام‌شناس بشوید. اسم نمی‌برم؛ ولی از اساتید متعدد دمان که در دوران درس خارج خواندنشان و سطوح عالی‌شان که فقه و اصولشان را خوب خواندند و بعداً روان‌شناس شدند، از آن‌ها هم که می‌پرسیم، نمی‌آیند با صراحت بگویند؛ اما از مدل جواب‌هایشان مشخص است که منظورشان این است که این قدر هم به درد نخورد.

سؤال من این است که ما روان‌شناسی غربی داریم که در آن پر از ایرادات و منافات با اسلام است، این را همه اذعان دارند. وظیفه ما در روان‌شناسی اسلامی این است که این‌ها را اسلامی‌سازی کنیم. سؤال من این است که برای شناخت این مشکلات و اسلامی‌سازی، آیا واقعاً فقاقت لازم است، اجتهاد لازم است؟ خیلی از این‌ها آن قدر واضح است که اگر بیایی به یک آدم متدین کاسب

بگویی همچنین چیزی می‌گویند، می‌خندد. آیا واقعاً برای تمام این‌ها اجتهاد لازم است و اگر لازم است آیا این‌قدر نیرو جذب نمی‌شود؟ چون مرحوم آقای مجتهدی در آداب الطالبان یک‌بار در یک جلسه‌ای می‌گویند، یک جمله قشنگی می‌گویند، می‌گویند خیلی وقت‌ها طلبه‌هایی که استعدادشان متوسط بوده است و رفتند کف میدان کار کردند، فایده‌شان برای اسلام خیلی بیشتر از مرجع تقلیدی بوده است که به مراتب بهتر از این‌ها درس خوانده است و بیشتر به درجات عالی رسیده است.

باتوجه به این، اگر فرض بگیریم که نیازمند به اجتهاد باشد اسلامی‌سازی این‌ها، آیا یکی دو نفر، چون این را اساتید ما می‌گویند، می‌گویند خودتان باید صاحب‌نظر باشید، والا نظر دیگران فایده ندارد. نمی‌شود ده نفر باشند که این‌ها با اجتهادشان اسلامی‌سازی کنند و بقیه استفاده کنند.

استاد: جواب تفصیلی‌اش را در همان کارگاهی که حاج‌آقای پسندیده برایتان می‌گذارند و شما در میدان و در متن مباحث در حقیقت مشاهده می‌کنید، مراحل استنباط را بررسی می‌کنند، آنجا پاسخ داده می‌شود. اما اجمالاً را در حد فهم قاصر و بضاعت اندک خودم می‌گویم.

ببینید در رابطه با اینکه ما به اجتهاد نیاز داریم یا نداریم، ارتباط مستقیم با هدف شما دارد. اگر بخواهید یک صاحب‌نظر محقق پژوهشگر در مدل‌سازی و نظریه‌پردازی در روان‌شناسی اسلامی باشید یا مشاوره اسلامی باشید، من هم می‌گویم نیاز به اجتهاد دارید. یعنی شما باید صاحب‌نظر در متن اسلام باشید، بفهمید اسلام چه می‌گوید، آموزه‌های اسلامی را خودتان با قوه استنباط خودتان باید در بیاورید از این‌ها و بعد ببایید در حوزه‌های مباحث روان‌شناسی اسلامی

چه بخش‌های می‌دانی و چه نیازها و چه بخش‌هایی که غربی‌ها مطرح کردند، بیا باید بررسی کنید. این نیاز دارد به اینکه شما صاحب‌نظر باشید.

بله، اگر در آن سطح که ما بالاترین سطح است و می‌خواهید نظریه‌پرداز و مدل پرداز در این زمینه بشوید، اجتهاد می‌خواهد؛ اما اگر نه، می‌گویید سطوح پایین‌تر است، به حد استنباط هم کافی است. یعنی ممکن است شما با چهار سال درس خارج هم به این حد استنباط برسید و بتوانید کسی باشید که مثلاً روایات را مثلاً در بحار می‌بینید، فرق بگذارید بین روایاتی که در بحار هست و در اصول کافی هست و تحف العقول است، بفهمید این سه منبع درجات اعتبار متفاوتی را دارد. نیاز به استنباط دارد. نیاز به این دارد که یک مقدار در رجال وارد باشید. یک مقدار در درایه و فهم این‌ها وارد بشوید.

من البته بیشترین کاری که به نظرم می‌آید و انشالله در درس‌های شما باشد و کارگاه‌های شما باشد، روش فهم قرآن و حدیث است. روی این خیلی کار کنید. روش تدبر، روش اینکه آیاتی که در حقیقت این‌ها متشابه هستند، آن آیه‌ای که بیان می‌کند که قرآن را که نازل کردیم که آیاتش مشابه است، در سوره زمر، که این‌ها ناظر به یکدیگر است که در روایت امیرالمؤمنین است که متشابه‌اند، اینجا به معنای این است که در حقیقت ینعطف بعضه علی بعض. این را باید بتوانید تشخیص بدهید.

یعنی مهم‌ترین کار شما، حتی اگر نخواهید صاحب‌نظر نظریه‌پرداز بشوید، می‌خواهید یک تحقیق دم‌دستی، یک مقاله علمی‌پژوهشی هم بدهید، این حداقل را می‌خواهید. به همین دلیل توصیه‌ام این است که در بحث‌های فقه و اصولتان کم نگذارید، به‌خصوص بحث‌های اصولی، ولی مهم‌تر از بحث‌های

فقه و اصولی، تسلط شما در استفاده از آیات و احادیث است. این را واقعاً باید تمرین کنید.

کلاس‌هایی که آقای پسندیده دارند، آن را ادامه بدهید و با دوستان همکار ایشان کار بکنید. این را مسلط بشوید، من تضمین می‌کنم که تقریباً شما تا حد زیادی می‌توانید مقاله پژوهشی بدهید و مستقیماً بروید سر منابع اصلی مثل قرآن و حدیث و از آن استفاده کنید. البته ممکن است به آن حد عالی نرسید، مثل چیزهای دیگر که هست؛ اما اینکه فکر کنید که یکی دو نفر بروند مجتهد بشوند و ما استفاده کنیم، کافی نیست. علتش هم این است که ما در حوزه روان‌شناسی اسلامی و مشاوره اسلامی، حوزه نوپا هست. تعداد افراد قوی و صاحب‌نظری که بتوانند در این زمینه [فعالیت] کنند، کم است. من این‌ها را ذکر کردم؛ اما باز هم کم است. نیازهایی که چه در ایران و چه در جهان اسلام و در دنیا داریم و این‌ها دهانشان را باز کردند و احساس می‌کنند به حرف‌های ما نیاز دارند، کم است. اگر این کار را نکنیم، افراد دیگری، مثلاً الان سلفی‌ها، یک آقایی هست به نام آقای حسین رسول، دلم می‌خواهد کتاب‌های آقای حسین رسول را ببینید. در بعضی از این چیزها با ایشان سروکار داشتیم. ایشان هم از کسانی است که دکترايش را از کانادا یا آمریکا گرفته است. پاکستانی است و آنجا رفته است. قیافه‌اش هم مثل داعشی‌هاست که ریش دارد تا اینجا و لباس از آن لباس‌های بلند هم می‌پوشد. کتاب‌هایش هم همین‌طور است. کاملاً نگاه اخباری‌گری، سلفی‌گری و وهابی‌گری با چند تا مطلب، حدود ۱۰ یا ۱۵ کتاب در زمینه روان‌شناسی اسلامی دارد که همه هم به زبان انگلیسی است.

فضا را اشباع می‌کنند. یعنی به‌جای اینکه ما محتوای غنی اهل بیتی که واقعاً خیلی متفاوت است. یعنی اگر به شما بگویم بین ۱ و ۱۰ هست، اغراق

نکردم. مثلاً یک روایت از ابوهریره می‌آید بیان می‌کند و خیلی نازل، مطالب نازلی را به‌عنوان روان‌شناسی اسلامی بیان می‌کند و متأسفانه کتاب‌هایش دارد فروش می‌رود، آقای حسین رسول. اخیراً من دیدم یک دانشگاه سمنان، همین کتاب ایشان را ترجمه کرده است و در ایران هم دارند ترجمه می‌کنند. با همین عنوان و بحث‌هایش دارد [مطرح] می‌شود. ولی اگر ما خودمان بخواهیم واقعاً دیدگاه‌های خودمان را ارائه بدهیم، نیاز به این دارد که حدیثنا صعب مستصعب. چیز ساده و دم‌دستی نیست. من می‌خواهم چه بکنم؟ احادیث متعدد را باید ببینم، خانواده حدیث. ببینید حداقلش به اندازه همان فقه، یک فقیه وقتی می‌خواهد چه بکند، باید یک استقراء تام بکند، فحص بکند و یأس بکند از اینکه این مطلق، مقیدی در آن مظانش در ابواب مختلف نیست. حالا آنجا می‌خواهد یک فرع فقهی جزئی را در رابطه با یک عمل بگوید؛ اما ما می‌خواهیم یک بحث معرفتی مهم را بگوییم که زن و شوهر رابطه‌شان در خانواده چطور باشد. پدر و فرزند رابطه‌اش چطور باشد. مادر و فرزند چطور باشد. باب این خیلی بزرگتر است. نباید برویم ابواب مختلف را ببینیم؟ اگر بخواهی ابواب مختلف را ببینی، حداقل نیاز به مهارت داری که بدانی ابواب معارف ما در این حوزه چه ابوابی هستند. ما که وسایل الشیعه در این زمینه نداریم. وسائل الشیعه ما ناظر به بحث‌های فقهی نوشته شده است.

۲۰ جلد کتاب را شیخ حر عاملی آمده است برای فقها نوشته است. ما الان نیاز به یک وسائل الشیعه‌ای داریم که روایات ما را در زمینه مباحث تربیتی روان‌شناسی بیاید باب‌بندی کند که شما اگر بخواهی در یک موضوعی چه کنی، نیاز نباشد همه آن‌ها را ببینی. آیا کفایت می‌کند که واژه‌ها را از طریق کامپیوتر یا هوش مصنوعی چه بکنم؟ نه. هوش مصنوعی فقط ناظر به داده‌های موجود

است. یعنی چیزهایی که قبلاً کار کردند. برای شما که می‌خواهی جدید کار بکنی، چیزی به تو نمی‌گوید. روشن شد؟ حتماً نیاز است. یک حداقلی از قوه استنباط را می‌خواهد؛ ولی همه مجتهد بشوند، لازم نیست.

انتخاب گرایش یا اکتفا به بحث‌های عمومی

طلبه: ما خودمان نسبت به رشته روان‌شناسی که تازه آمده است، تقریباً خالی‌الذهن هستیم. هر رشته‌ای هم شاخه‌شاخه می‌شود و شاخه‌های تخصصی برای خودش دارد. منی که به‌عنوان مثال به بحث‌های خانواده و روان‌شناسی خانواده علاقه دارم، من الان می‌توانم به‌صورت تخصصی صرفاً ذهنم را و وقتم را روی مباحث خانواده ببندم یا نیاز است که یک سری مطالب عمومی مثل مکاتب روان‌شناسی را بررسی کنم و بعد وارد این بشوم؟ اگر لازم است این اطلاعات اولیه باشد، این اطلاعات در چه حد باید باشد؟ در چه سطح باید اطلاعات عمومی داشته باشم و بعد وارد مباحث تخصصی بشوم؟

استاد: آن چیزی که به نظر من می‌رسد، دوستانی که معمولاً سطح سه هستند، چون سابقه کارشناسی ندارند و مستقیماً از حوزه آمدید برای سطح سه، برای همین جهت من معتقدم که دوستان باید یک مقداری پیش‌نیاز جدی در روان‌شناسی بگذارند. نمی‌دانم دارند یا ندارند. الان یک دانشجوی روان‌شناسی که می‌خواهد ارشد بیاید، ۱۴۰ واحد در کارشناسی می‌خواند که ۲۰ واحدش عمومی است و ۱۲۰ واحدش تخصصی است. وقتی شما خودتان را مقایسه می‌کنید با یک دانشجوی ارشد کارشناسی، آن ۱۲۰ واحد پستوانه را ندارید. ما معمولاً برای دوستان خودمان می‌گوییم، حداقل بین ۱۲ تا ۲۰ واحد پیش‌نیاز برای این دوستان بگذاریم که درس‌های اصلی کارشناسی را شما مرور بکنید. اگر آن را داشته باشید، بله، آن وقت شما در ارشد می‌توانید گرایش پیدا کنید؛ اما

چون آن نیست، من اصلاً توصیه نمی‌کنم که در ارشد گرایش پیدا کنید. شما در ارشدتان باید با چهارچوب کلی روان‌شناسی اسلامی و مشاوره اسلامی در همه ابعادش آشنا بشوید.

البته می‌توانید برای پایان‌نامه‌های خودتان آن گرایشی که علاقه‌مند هستید، مثل مشاوره خانواده، مشاوره تحصیلی، مشاوره در بحران و... بیابید موضوع پایان‌نامه‌تان را اختصاصی کنید و این پایه‌ای می‌شود که برای سطح چهار یا دکتری شرکت کردید، آن حوزه تخصصی را بیابید توسعه بدهید. روشن شد؟

فقه و اصول اختصاصی روان‌شناسی

طلبه: این فقه و اصولی که حالا در موردش بحث شد، ما نباید یک فقه خاص مربوط به رشته خودمان بخوانیم یا باید همان مکاسب را بخوانیم؟ همچنین اصول؟

استاد: من یک بحثی داشتم در قم، در مرکز فقهی ائمه اطهار راجع به رابطه فقه و روان‌شناسی، در مجله فقه معاصر هم یک بخشی از آن بحث در مقاله آمده است. اگر دوستان خواستند ببینند، مجله فقه معاصر، این مقاله را به اشتراک بگذارید و ببینید. آنجا من مفصل راجع به اینکه فقه و روان‌شناسی چه نسبت‌هایی با هم دارند، چه داد و ستدهایی می‌توانند داشته باشند، آنجا آمدم ذکر کردم. یک بخشی‌اش نیاز عمومی است. همین فقه موجود را شما باید مسلط باشید. بدانید مرزها و خط‌قرمزها در فقه ما چیست و به‌صورت عمیق بدانید و نه به‌صورت تقلیدی. به‌صورت استنباطی بدانید. قواعد اصول هم که قواعد الفاظش در همه بحث‌های استنباط در چیز به کار می‌آید. حالا بخشی از آن تعادل و تراجیح و تعارض‌ها هم به کار می‌آید. ممکن است بحث‌هایی مثل

استصحاب، برائت و... آن قسمت‌ها خیلی کارآمدی برای بحث ما نداشته باشد. روی آن‌ها می‌شود تأکید نکرد. در بحث‌های فقهی البته من فرمایش شما را تأیید می‌کنم. بعد از اینکه ما به عمومات بحث‌های فقهی مسلط شدیم، ما می‌توانیم دو سال یا چهار سال اول را بحث‌های فقهی عام و اصول عام را مسلط بشویم، دو سال در بحث‌های فقهی خاص بیایند، مثل فقه خانواده، فقه الترییت که الان ما در قم چند تا مدرس‌های خوب و استاد مدرس‌های خوب داریم مثل خود آیت‌الله اعرافی که بحث فقه الترییه را خوب واردش شدند، بحث فقه الاخلاق سه جلدش از آقای شمس درآمده است، شاید دوستان دیده باشند که در همین امسال فارابی جزو کتاب‌های برتر اعلام شد. در بحث فقه اخلاق، ابواب جدیدی را گفتند. در فقه خانواده یک مقداری بحث شده که حالا الان بهترینش آن کارهایی هست که مال حضرت آیت‌الله شبیری زنجانی هست که به نظرم ده یا دوازده جلدش چاپ شده و هفت یا هشت جلدش دیگر هنوز... نکاح که یک بخش‌های زیادی از فقه...

اگر دوستان بروند در این حوزه‌ها خیلی بهتر است، ولی شرطش این است که به آن چهارچوب‌های عام و کلی که در فقه و اصول داریم، مسلط باشید. وقتی وارد آن بحث‌های خاص بشوید، قطعاً برای استنباطتان در آن بحث‌های مشاوره اسلامی و روان‌شناسی اسلامی خیلی سودمندتر است.

طلبه: نمی‌شود برنامه فقه و اصولمان را تغییر بدهیم؟ معاطات می‌خوانیم، بیع می‌خوانیم؟

استاد: دوستان سطح هستند یا خارج هستند؟ اگر سطح هستید که باید کامل بخوانید. چاره‌ای ندارید که رسائل و مکاسب و کفایه‌ای که الان جزو درس‌های اصلی حوزه است را تمام کنید.

طلبه: گروه علمی سرفصل‌هایی را مناسب با رشته مشاوره تنظیم کردند.
 استاد: حالا به نظرم می‌آید که در این قسمت از بعضی از مراکزی که مشابه هستند، مثل مرکز مشاوره امام خمینی، نه مؤسسه امام خمینی که حاج‌آقای حسین‌خانی و... هستند، آن‌ها الان هفت یا هشت دوره تا الان برگزار کردند، هم در قم و هم در بعضی از استان‌های دیگر، از تجارب آن‌ها در این زمینه استفاده بشود. باز یک بخشی را آن آقای... یک مرکزی است که فقه را به صورت تخصصی می‌خوانند و آقای دینانی مسئول آن بخششان است و با من تماس می‌گیرند. با این‌ها تماس بگیرید و از تجربیات آن‌ها در بحث‌های فقهی ... استفاده کنید.

عرض کردم با آن نکته‌ای که من گفتم، شما حداقل درس‌های سطحتان را لازم دارید. آن‌ها قابل تشکیک نیست. شما بعداً می‌خواهید یک حرفی را به اسلام نسبت بدهید.
 طلبه: به جای معاملات مکاسب، مثلاً نکاح و طلاق جواهر الکلام بخوانیم.

استاد: می‌شود؛ ولی اگر مکاسب را هیچ چیز ندانید، بعداً به شما اشکال می‌کنند.

مجری: یک درخواستی در وهله اول داشتم که اگر لطف کنید در آن وقت‌هایی که یک مقدار آزادتر است، شامی یا ناهاری، این سرفصل‌های رشته ما را یک نگاهی ببیندازید و نظرتان را بگویید.

استاد: آن سرفصل‌هایی که مربوط به قم هست را دیدم. چند درصد تفاوت دارد؟

طلبه: خود آقای پسندیده دیدند که در شورای عالی حوزه خراسان تصویب شده است.

استاد: من هم می‌بینم و اگر نکته و نظری بود تقدیم می‌کنم.
مجری: یک درخواست دیگر را با پرویی البته عرض می‌کنم، مشهد، در خراسان، اولین حوزه علمیه‌ای که این رشته را شروع و تأسیس کرده است، نواب است. کار در وهله اول سخت است. درخواست من این است که تا جایی که امکانش هست، چون این‌طور که ما شنیدیم، ارتباط‌گرفتن حتی با خود شما خیلی سخت بوده است، وای به حال اینکه...

قسمت پایانی

استاد: خودم احساس نمی‌کنم سخت بوده است.
مجری: خودتان با خودتان که نه، ما با شما.
استاد: چند روز پیش که فهمیدند می‌خواهند بیاییم مشهد، مشهدی‌ها همین‌طور هستند، بلیت که نمی‌گیرند، می‌گویند شما که می‌خواهید بیایید مشهد، یکی هم برای ما بگذار.
مجری: بودجه است و بودجه‌های حوزوی. به‌هرحال چون نوپا هست، درخواستمان عاجزانه این است که چه در معرفی استاد، چه کتاب بالاخره استاد پسندیده جزو گروه علمی هستند و شما هم رفاقت دیرینه دارید، در این صورت می‌شود که بیشتر از شما استفاده کنیم.

استاد: من این قول را می‌دهم که اگر این بحث را به شرطی که دوستان رویش کار کنند، خودتان بروید یک مقداری چهارچوب‌های بحث روان‌شناسی اسلامی را ببینید، مثلاً برای چند ماه دیگر یا ترم بعد، اگر عمری برای بنده بود و توفیق داشتم خدمت شما باشم، حتماً راجع به آن بحث مشاوره اسلامی یک

جلسه مفصل صحبت می‌کنیم. چون من درس دادم، بحث کردم. اصلاً یک مقداری نکاتی که به نظرم می‌رسد در حوزه مشاوره اسلامی می‌تواند به شما کمک کند، نکات کلیدی آنجا را هم خدمتتان عرض می‌کنم.

مجری: دوستان مجازی هم دو تا سؤال کردند.

طلبه: من یک چیزی که خیلی دغدغه خودم و هم دغدغه رفقا هست، خدمتتان بگویم. بحث سر اینکه رشته هم تحت عنوان مشاوره اسلامی هست، بحث سیر مطالعاتی هست. مثلاً می‌خواهیم شروع کنیم و ورود پیدا کنیم، یک مقدار گسترده‌تر و در مباحث تربیت فرزند و... می‌خواستیم اگر سیر مطالعاتی هست که آن را پیش بگیریم و طبق آن جلو برویم که جاده خاکی نرویم و یک ثمری داشته باشد، معرفی کنید لطف می‌کنید.

استاد: بعضی از مواردش را می‌گویم. به‌صورت کامل حضور ذهن ندارم؛ اما چهارچوب اصلی‌اش را عرض کردم. برای دوستان حتماً یک پیش‌نیازی در حد ۱۲ تا ۲۰ واحد نیاز است. دوستان هم عجله نکنند. منطقش خیلی روشن است. شمایی که الان دانشجوی روان‌شناسی ارشد هستید، کارشناسی ارشد هستید... من بینم خودتان چه چیزهایی می‌خوانید، بر اساس آن چیزهایی که می‌خوانید، باز اگر من بینم نیازی هست برای اینکه سیر مطالعاتی داشته باشید، خدمت شما عرض می‌کنم. فعلاً باید بفهمم سرفصل‌هایتان چه هست. اجازه بدهید من آن‌ها را بینم که ما در جاده خاکی نزنیم.

طلبه: هم سیر مطالعاتی برای حدیث‌مان، بحث قرآن و... که دیدم تأکید در کلامتان هست و هم در بحث مباحث روان‌شناسی، برای خانواده و مشاوره که تربیت فرزند را هم شامل می‌شود.

مجری: من به جهت اینکه حق دوستان مجازی هم پایمال نشود. یک سؤال پرسیدند. با عرض سلام و ادب، مفاهیم قرآنی را در روان‌شناسی چطور باید پیدا کنیم و اگر امکان داشته باشد به صورت مختصر کد بدهید و این دوستان راهنمایی بشوند، ممنون می‌شوم.

استاد: ببینید بیشترش البته برعکس است برای دوستانی که این رشته را دارند دنبال می‌کنند. یعنی مفاهیم مشاوره یا روان‌شناسی را می‌خواهند در قرآن پیدا کنند؛ این خیلی روشن است. اما اگر سؤالشان دقیقاً از آن طرف باشد، یعنی ممکن است مفاهیم جدیدی باشد که در قرآن مطرح شده باشد، مثلاً در بحث خانواده ما می‌گوییم الرجال قوامون علی النساء. بحث قوام بودن یک بحث جدیدی است که می‌تواند در روان‌شناسی خانواده مطرح بشود. ما اینجا باید بیاییم مفاهیم... اولاً خود قوام بودن را تحلیل روان‌شناختی بکنیم، تحلیل لغوی بکنیم، در متون اسلامی بیاییم؛ مثلاً در کل قرآن و حدیث، مفاهیم مشابهش که به کاررفته است، باتوجه به خانواده حدیث و قرآن چیست؟ یک مدل برای مفهوم قوام درست بکنیم. بعد از اینکه این کار را به صورت اصیل و بومی و بدون نیاز به بحث‌های روان‌شناسی، بعد از اینکه این کار را کردیم ما باید ببینیم چه مفاهیم نزدیکی در روان‌شناسی وجود دارد که به تبیین مؤلفه‌های قوام بودن کمک می‌کند. از روان‌شناسی می‌توانیم کمک بگیریم و این را توسعه بدهیم. تفصیلش را باید در تمرین‌های کارگاهی موردی پیاده کنیم تا روشن بشود.

مجری: خیلی متشکریم. از حضور حضرت‌عالی استفاده کردیم. انشالله توفیقی باشد در جلسات دیگری دوستان از محضر شما استفاده بکنند، البته حضرت‌عالی به طلاب این رشته لطف داشتید و پیشنهادی که خدمتتان تقدیم شد برای عضویت در گروه علمی مدرسه نواب، حضرت‌عالی قول مساعد را دادید.

این را لطف حضرت رضا می‌دانیم و حضور حضرت‌عالی در این جلسه و استفاده دوستان را هم از لطف و هم‌جواری با حضرت رضا می‌دانیم که از مطالب شما بهره‌مند شدیم. انشالله همه ما و شما در سایه عنایات آقا علی بن موسی‌الرضا بتوانیم به آن اهداف عالی که برای تعالی روان‌شناسی اسلامی و تعالی مکتب حده تشیع هست، انشالله برسیم به برکت صلوات بر محمد و آل محمد.

استاد: من هم از تحمل دوستان و توجه دوستان تشکر می‌کنم و همچنین عزیزان و مسئولین مدرسه نواب که این فرصت را به وجود آوردند که من خدمت دوستان برسم و با هم آشنا بشویم و مباحث را دنبال بکنیم. می‌خواهم با این جمله امیرالمؤمنین (ع) در نهج‌البلاغه بحث خودم را خاتمه بدهم. حضرت می‌فرمایند «لا غنی قبل القرآن و لا فاقه بعد القرآن»^۱ یعنی واقعاً اگر ما برویم سراغ قرآن، اگر نرویم هیچ‌وقت به آن غنا و ثروتمندی نمی‌رسیم. وقتی رفتیم، می‌بینیم به چیزهای دیگر نیازی نداریم و قرآن زمین‌کشتی است که خیلی جای کشت و کار دارد. التماس دعا.

تأسیس ۱۴۸۶ ه.ق

مدرسه علمیّه عالی نواب